

Ekologija: izazov kršćanstvu*

Luka Tomašević

Katolički Bogoslovni fakultet, Split

Sažetak

Današnji svijet pritišću višestruki problemi među kojima ekološki problem nikako nije najmanji. Slijepi razvoj i tehnički napredak ne smiju više imati glavnu riječ u čovjekovu životu jer mogu dovesti do **globalne katastrofe** svih nas na kugli zemaljskoj.

Današnja teologija pokazuje iznimno zanimanje za ekološki problem svijeta tako da se pojavljuje nova grana te znanstvene discipline koja se može nazvati **ekoteologijom** koja pokušava istražiti kako čovjek treba skladno živjeti u kući svijeta.

Kršćanske su crkve brzo uočile ekološki problem i dale svoj doprinos upozorivši svijet da je to **moralni problem** našega vremena. Istovremeno Crkve pozivaju sve kršćane i ljude dobre volje da se svi skupa angažiraju u stvaranju boljeg i pravednijeg svijeta.

Ta svijest je nadasve izražena u shvaćanju svijeta i čovjeka u katoličkoj teologiji i nauci njezinih papa. Papa Ivan Pavao II. posebice upozorava na duboku moralnu krizu današnjeg čovjeka iz koje proizlazi i ekološka kriza. Treba promijeniti stavove i način života i poštivati svijet i čovjeka u njoj kao Božji dar. To je iskonski i jedini pravi put što nam ga je najbolje pokazao sv. Franjo Asiški.

Mnogi danas više ne osjećaju ljepotu svijeta i života te se doživljavaju suvišnima i izoliranima, žive na rubovima života, izvarani i izmanipulirani tako da ne vide niti osjećaju ljepotu svijeta i života oko sebe. Za njih je sve neprijateljsko, a ponajviše ljudi. Upravo takvima treba nužno pomoći da iznova otkriju ljepotu svijeta i života i da ponovno počnu voljeti i živjeti zajedno sa svima.

Ključne riječi: Bog, čovjek, društvo, ekologija, ekoteologija, Krist, kršćanske crkve, kršćanstvo, moralna teologija, objava, papa, priroda, razvoj, razvoitak, savez, slika, stvorenje, stvoreno, teologija

Kako živjeti u »kući« svijeta, kakv je ispravan odnos prema svemu što nas okružuje i koje je čovjekovo mjesto u svijetu, osnovna su pitanja koja danas postavlja i teologija! Time teologija, zapravo, otkriva ljudsko, odnosno moralno značenje čovjekova bivstvovanja u svijetu. Tako se rađa nova teološka disciplina koja se može nazvati **ekoteologijom**. Ona želi postati dio opće ekologije i to kao teološka znanost koja želi istraživati kako čovjek može i treba živjeti u zajedničkoj kući ovoga svijeta.

Njezin prvi problem je jednak osnovnom teološkom problemu koji se sastoji u gorkoj činjenici da naš ljudski svijet ne odgovara iskonskoj Božjoj dobroti i nakani. Svijet je pun siromaštva, nasilja, tlačenja, nepravdi svih vrsta, trpljenja pravednih i nevinih, kao i uništavanja same prirode oko nas.¹

Naime, kršćanstvo uči da je Bog stvorio svijet i čovjeka i da je sve stvoreno prepustio čovjekovoj upravi. No, zanimljiva je činjenica da Bog čovjeku nije dao nikakav radni program, već razum i slobodu da sam pronalazi i slijedi zakone i oblike života. Time je sam Bog sve stvoreno prepustio čovjeku i njegovu slobodnom djelo-

* Rad je prezentiran na interdisciplinarnom znanstvenom kolokviju »Tijekovi i mijene mišljenja, svijeta i čovjeka«, Zagreb, 24. i 25. veljače 2000.

1 Usp. J. RATZINGEER, *Relativismo problema della fede*, u: »Il Regno – documenti«, 1(1997)5..

vanju. Čovjek je tako dio svijeta, u njemu se otkriva i razvija. Svijet postaje njegov ambijent, tj. kontekst njegove opstojnosti i čovjek bez svijeta ne postoji. Sama Objava govori o podrijetlu i svrsi svijeta, ali i o čovjekovoj odgovornoj opstojnosti u njemu.

Time je čovjek postao odgovoran za svoj svijet i za njegovo trajno poboljšanje i pozvan je da ga usavršuje i razvija. Tako i kršćansko spasenje obuhvaća ne samo spasenje pojedinca nego i spasenje čitavoga čovječanstva i svijeta. Na toj činjenici i počiva kršćanska moralna odgovornost djelovanja u svijetu koja nadilazi osobni bitak te prerasta u odgovornost kozmičkih razmjera i seže sve do granica ljudskosti.²

1. ČOVJEK GOSPODAR STVORENOGA

Kako današnja teološka egzegeza jasno govori, biblijski čovjek je imao dvostruko iskustvo prirode: iskustvo ovisnosti i prijetnje. Slično iskustvo nalazimo i kod drugih religija koje, za razliku od biblijskog čovjeka, prirodu sakraliziraju, dok biblijska vjera kroz svoj nauk o stvaranju prirodu desakralizira. Priroda je jednako Božje stvorenje kao i sve ostalo. To jasno govori knjiga Postanka: Bog je sve stvorio i taj stvoreni i dobro uređeni svijet je povjerio čovjeku na upravu. »I blagoslovi ih Bog i reče im: plodite se i množite i napučite zemlju svu i sebi je podložite. Vladajte ribama u moru, pticama u zraku i svim živim stvorenjima što puze po zemlji« (Post 1, 28).

To prvo izvješće o stvaranju daje nam prvu i osnovnu istinu: čovjek je vrhunac stvaranja, stvoren na sliku Božju zato da bi njime upravljao. Time je čovjek postavljen u srce svijeta i u žarište svih stvorenja jer je on biće zbog kojega je svijet stvoren i bez kojega nema smisla.³

To znači da je priroda kao takva profana, a ne sakralna stvarnost. Ona je autonomna i u odnosu na Boga, premda je on njezin tvorac. Čovjek prirodu naseljava i usavršuje. Tako među njima postoji odnos međuovisnosti jer je priroda podvrgnuta čovjeku i bez njega nema smisla, ali i čovjek ima zadaću da je razvija i usavršava, a ne da je gazi i uništava. Priroda je time postavljena u čovjekove ruke, a čovjek, ako se doista želi zvati tim imenom, treba prirodu humanizirati. Čovjek stoga ima pravo upotrebljavati stvari i rezerve koje se u prirode nalaze, ali sve mora raditi razumno i razborito i ne smije mijenjati zakone prirode da ne bi uništio prirodni ekvilibrij.⁴

Međutim, izradom te slike čovjeka kao gospodara prirode radi kojega je sve stvoreno, tradicionalna teologija je zaboravila na kozmološki oblik čovjeka i svijeta. Naime, u Bibliji se sve stvoreno gleda i u kontekstu saveza i spasenja. Taj biblijski oblik nije prvotni oblik, već se pojavljuje tek u vrijeme Babilonskog sužanjstva kod Deutero-Izaije, i to u perspektivi obećanog spasenja. Kršćanski teolozi su, osobito poslije nicejskog sabora, svu svoju pozornost usmjerili na stvaranje *ex nihilo* radi borbe s metafizičkim dualizmom jer odbacuju načelo zla u tumačenju podrijetla zla u svijetu i čovjeku. Stoga stvaranje za njih postaje protološka, a daleko manje ontološka činjenica (konstitutivni odnos s Bogom). Time je kršćanstvo odstupilo od kozmičkog

2 Usp. IVAN PAVAO II, *Pace con Dio creatore – pace con tutto il creato*, Apostolska pobudnica za dan mira 1990., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA, 22. 12. 1989., str. 13 – 15, br. 5.

3 Usp. W. KERN, *Interpretazione teologica della fede nella creazione*, »Mysterium salutis«, vol.IV, Brescia 1970, str. 187.

4 IVAN PAVAO II, *Ondje*, br.6.

kristocentrizma, što je kao posljedicu imalo razdvajanje stvaranja i spasenja. U modernom razdoblju stvorenje se svelo samo na prirodu, a od prirode je čovjek odijeljen kao više biće koje posjeduje neumrlu dušu. Stoga će i pastoralni zov ići zatim da se spasi duša, a ne priroda koja ostaje po strani kao nešto izvanjskoga. Međutim, upravo današnji ekološki problem jasno upozorava na usku povezanost čovjeka i prirode, kao i na zajedničku potrebu spasenja.

Stoga se u današnjoj teologiji sve više ističe druga ideja: čovjek je »slika Božja«. Bog je, pak, stvaratelj, a ako je čovjek njegova slika, onda i on mora biti sustvoritelj (*concreator*). Još kad se toj ideji pridoda i augustinska ideja o »trajnom stvaranju«, onda se kršćanska teologija jasno približava evolucionizmu koji čovjeka prvotno gleda kao sustvoritelja u božanskom naumu stvaranja. Ova se ideja nadasve vrednuje u današnjoj teologiji rada jer ekološka svijest i ljudska kreativnost nisu i ne mogu biti razdvojene.

Uz to, treba gledati i na »političku« i »društvenu« vrijednost stvaranja. Naime, po knjizi postanka čovjek je slika Božja ako je muško i žensko, tj. ako je biće osobnih međuodnosa. Osobni Bog, Bog komunikacije, pred sebe stavlja čovjeka–osobu koji je kao takav bitno usmjeren na odnos s drugim (Bog, brat, priroda). Za razliku od grčkog čovjeka koji nastoji da sve stvari **definira, da im odredi bit** i da ih gleda uvijek odijeljeno i u ontološkoj perspektivi, biblijski čovjek nastoji **pričati** i opisivati svoje odnose (povijesna perspektiva). Stoga u Sv. pismu nikada nema nikakve definicije, ni Boga, ni čovjeka, ni svijeta, već samo serije priča koje govore o odnosima s Bogom, s čovjekom i sa svijetom. Čovjek je čvorište svih tih odnosa: on je *nefeš* (shvaćen u našem smislu osobe), kad je riječ o odnosu s Bogom on je *ruah* (duh), a kad je u odnosu s drugima ili sa svijetom on je *basar* (tijelo). Priroda je uvijek u odnosu prema Bogu ili prema čovjeku. U prirodi čovjek se nalazi na prvom mjestu, a to mu omogućuje njegova intelektualna narav koju mu je opet Bog stvorio i želi da vodi evolutivni proces svijeta: »Njega je Stvoritelj odabrao da se aktivno uključi u proces evolucije i da joj pomogne razvoj dajući joj smjer po kojem sve stvari trebaju postati pozitivni faktori za usavršavanje čovječanstva«. ⁵

Ovaj nauk o čovjeku kao »slici Božjoj« nastaje u vrijeme progonstva kada je Izraelac osjetio nečovještvo u odnosu prema sebi što mu ga je nametnula ondašnja logika moći i vlasti. ⁶

2. OZBILJNOST EKOLOŠKOG PROBLEMA

Danas je ekološki problem doista poprimio svjetske razmjere i nitko više na njega ne može ostati indiferentan. Riječ je o krizi koja ugrožava ne samo pojedince nego se govori o mogućoj »globalnoj ekološkoj katastrofi«. Tom su problemu bile posvećene i generalne skupštine UN i organizirani skupovi na međunarodnoj razini.

Obično se misli da se ekološka kriza pojavila zadnjih nekoliko desetljeća. No, već je Platon u svojem **Kritonu** upozoravao na ekološko oštećenje Grčke preko razvoja poljoprivrede i stočarstva.

⁵ J. ENDRES, *L'uomo manipolatore*, Ed. Paoline, Roma 1974, str. 14–15.

⁶ Usp. G. PANTEGHINI, *Il gemito della creazione. Ecologia e fede cristiana*, Messaggero, Padova 1992, str. 12–15.

Opća je činjenica da se čovječanstvo od samih svojih iskona osjećalo kao »dio« prirode, ali je stalno u nju i zahvaćalo jer se za razliku od životinje čovjek ne prilagođuje prirodi već prirodu prilagođuje sebi. Oduvijek je palio šume i pašnjake da bi bolje mogao loviti i proširivati obradivu zemlju. Samim lovom je ubijao mnoge životinje, a zbog potreba poljoprivrede selekcionirao je biljne vrste i mijenjao prirodnu plodnost.⁷

No, činjenica je da patrijarhalno društvo uz sve svoje zahvate nije unijelo značajniji nesklad u ekosustav. Kad je riječ o mediteranskom području, s organiziranom višekratnom poljoprivredom, onda bi se dalo govoriti o primjerenom suradnji čovjeka i prirode.

Prvi nesklad u život svijeta zapravo unosi preindustrijsko razdoblje, razdoblje europeizacije svijeta kada dolazi do otkrića novih zemalja i kontinenata, ali i njihova kolonizacija. Europejski brodovi prevoze i različite mikrobe, biljke i životinje, što narušava prethodne ekosustave. Europa tako širi svoj utjecaj, ali u nove zemlje donosi i svoje bolesti (gripa, prehlada, upale) koje će silno ugroziti autohtono stanovništvo koje na njih nije bilo imuno.

Treba reći da je bilo i pozitivnih učinaka otkrića novih zemalja, posebice što se tiče prehrane Europe jer je u nju uvezen kukuruz, krumpir, kakao, kava, kaučuk, šećerna trska, a iz Europe su opet odvezene u druge dijelove svijeta.

No, pravi nesklad i narušavanje prirode izazvala je industrijska revolucija Zapada. Zahvaljujući strojevima, čovjek je postao glavna sila u svijetu. Više od polovice promjena u biosferi je nastalo od 1945. na ovamo, a zadnjih se desetljeća stanje toliko pogoršalo tako da je ugrožena cijela Zemlja.

Godine 1990. je ustvrdio generalni tajnik UN Perez de Cuellar: »Razvoj civilizacije doveo nas je do problema s kojima se ne može suočavati ni jedna zemlja, religija, ili kontinent zasebno. Sada nam je valjda svima jasno da ako odmah ne djelujemo, dolazi mrak svima skupa.«⁸ U Rio de Janieru je Maurice Strong, predstavnik Kanade i generalni tajnik UNCED–a, ozbiljno upozorio političare svijeta: »Nikada u povijesti neće toliko ovisiti o tome što vi poduzimate ili ne poduzimate, za vas same, za druge, za vašu djecu, za vaše unuke i za život u svim njegovim mogućim oblicima.«⁹

Fizički uzroci narušavanja okoliša u svijetu su mnogobrojni, ali su tri, čini se, najveća: deforestacija, zagađivanje voda i zagađivanje zraka.

Na to je najbolje ukazao međunarodni skup ECO '92 ili UNCED 1992. u Rio de Jeneiru, kad su se svi složili da je cijela Zemlja opasno ugrožena probojem ozonskog omotača, kiselim kišama, učinkom staklenika i topljenjem ledenjaka. Pretjerani razvoj industrije, golemi gradovi i veliko trošenje energije, golemi otpatci i plinovi narušavaju atmosferu i zagađuju okolinu tako da dolazi do višestrukih promjena.¹⁰ Smatra se da se u atmosferu i u zemlju godišnje ispusti 26 milijardi različitih otrovnih tvari. Problem je krčenje prašuma jer se godišnje smanjuje za oko 11 milijuna hektara. U samoj Europi je 1986. god. bilo uništeno oko 30.718 hektara. Tu je i nemilosrdno trošenje fosilnih sirovina i iscrpljivanje zemlje. Uz to se širi pustinja za oko 6 milijuna

7 Usp. R. STRASSOLDO, *L' uomo come trasformatore della biosfera*, u: »Credereoggi«, 4(1992)5–17.

8 *Slobodna Dalmacija*, 27. I. 1990, str.11.

9 Cit. iz D. O'MAHONY, OFM.CAP, *International debt and ecological connections (2)*, SEDOS Seminar, 5. 11. 1992, str. 1.

10 Usp. M. MEŠTROV, *Ekologija, Sadržaj i domet*, u: *Ekologija – znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*, (uredio: Valentin Pozaić), 1991., str. 13–29.

hektara godišnje zbog loše obrade zemlje i zbog različitih oštećivanja. Oko 2.000. godine nestat će oko 3.500 životinjskih i biljnih vrsta.¹¹

U svojem djelu *Osam smrtnih grijeha civiliziranog čovječanstva* Konrad Lorenz na drugo mjesto s pravom stavlja **opustošenje životnog prostora** i problem zagađivanja i uništavanja okoliša prepoznaje u čovjekovoj neodgovornosti jer uništavajući prirodu čovjek uništava i sama sebe. Čak tvrdi da će čovjek toga postati svjestan tek kad osjeti katastrofalne posljedice svojeg ponašanja.¹²

Zaštita okoliša je danas svakako postala nužan korak spašavanja čovjeka i Zemlje.

Društvo konačno uviđa da je prošlo vrijeme agresivnog pristupa svijetu, po kojemu ekonomski razvoj i gomilanje bogatstava trebaju ići na uštrb prirode i ljudi. Priroda nije jednostavni kompleks rezervi koje samo treba upotrijebiti, a radnici su osobe, a ne strojevi za proizvodnju.¹³

Danas se nameće osnovno pitanje: kako doći do zadovoljavajućeg društva koje bi poštovalo i čovjeka i prirodu? To bi trebalo postati društvo ljudi koji međusobno štite život i zdravlje jedan drugoga, a ujedno ga poboljšavaju i promiču. To se neće ostvariti sve dok čovjek ne shvati svoga bližnjega kao dar i kao bitno drugoga, tj. kao onoga kojega je Bog stvorio kao i njega samoga. Zato su i ovdje veoma aktualne riječi Ivana Pavla II. kad veli da je pitanje o čovjeku usko povezano uz pitanje o Bogu: »U središtu svake kulture jest stav što ga čovjek zauzima pred najvećom tajnom: tajnom Boga«. ¹⁴ Tek u tom svjetlu čovjek, njegovo dostojanstvo i njegov život imaju svoj puni smisao: »Srcu proživljene drame suvremenog čovjeka treba dodati: **pomračenje smisla Boga i čovjeka**, tipično za društveni i kulturni kontekst u kojem prevladava sekularizam... Tko se pusti zaraziti tom klimom, lako ulazi u strašni začarani krug: gubeći smisao Boga, teži se i **gubljenju smisla čovjeka**, njegova dostojanstva i njegova života«. ¹⁵

Sve skupa nam to jasno govori da nam ne trebaju samo tehnička rješenja od slučaja do slučaja već nam je potrebna promjena mentaliteta, prijelaz s individualističkog i iskorištavajućeg stava na stav sudjelovanja i zajedništva. Bez toga će sve mjere i sve dobre namjere ostati samo tlapnja. Taj ekološki problem je duboko moralni problem današnjeg svijeta i njegova razvoja.

3. REAKCIJE KRŠĆANSKIH CRKAVA

Kako se rješenje ekološkog problema vidi samo u promjeni stavova, ponašanja i mentaliteta, dakle u etičkom obliku, sve kršćanske crkve su veoma brzo reagirale, što još jednom potvrđuje da je kršćanstvo utjelovljena religija koja dijeli sve probleme i brige čovječanstva.

Svijest o općoj ugroženosti čovječanstva i svijeta zblížila je sve kršćanske crkve tako da je započeo dijalog među konfesijama, a potom i dijalog među religijama svijeta koje nastoje zauzeti zajednički stav prema imanentističkom i materijalističkom pogledu na

11 Usp. L. R. BROWN–C. FLAVIN, *The Earth's Vital Signs*, u L. R. BROWN, *State of the World 1988*, New York 1988, W.W. Norton, str. 3–21.

12 Usp. K. LORENZ, *Osam smrtnih grijeha civiliziranog čovječanstva*, u: *Treći program hrvatskog radija*, br. 36, 1992, str. 122.

13 Usp. L. BOFF–N. VAN SI, *Sorella madre terra*, EL, Roma 1995, str. 28–29.

14 IVAN PAVAO II, *Enciklika »Centesimus annus«*, (1991) br. 24.

15 IVAN PAVAO II, *Enciklika »Evangelium Vitae«*, br. 21.

svijet i čovjeka. Današnji papa Ivan Pavao II, prožet tom sviješću, neumorno se zalaže da dođe do dijaloga između svih svjetskih religija »jer su bez toga šanse svijeta da prebrodi sadašnje svoje krize veoma opasno male«. ¹⁶

Kršćanske su crkve u svom tzv. »koncilijarnom procesu« o »Pravdi, miru i očuvanju stvorenog«, koji se posebice pokazao na velikim ekumenskim skupovima u Bazelu ¹⁷, Seulu ¹⁸ i Canberri, ¹⁹ daje doista znatan doprinos ekološkim nastojanjima čovječanstva.

Poticaj o zajedničkom nastupu svih kršćanskih crkava o teškim problemima čovječanstva došla je sa VI. plenarne skupštine ekumenskog savjeta crkava (CEC) iz Vancouvera 1983. godine. Zajednički nastup zbio se 1988. u Asizu, u gradu sv. Franje, zaštitnika ekologije.

Drugi poticaj je došao s 21. »Kirchentaga« evangeličke crkve koji se održao u Düsseldorfu 1985. Tada je C. Fr. von Weizsäcker sve crkve proročki pozvao: »Molimo svjetske crkve da se sazove koncil za mir«. ²⁰ Ideja mira je u tom razdoblju bila veoma živa, posebice u mirovnim pokretima sedamdesetih i osamdesetih godina u kojima su sudjelovali mnogi kršćani.

Svakako je značajan i molitveni skup svjetskih religija u Asizu 1986. što ga je savzao i predvodio papa Ivan Pavao II, kao i ekumenski europski dijalog u Asizu iste godine o pravdi, miru i očuvanju stvorenoga što se ostvarilo na inicijativu franjevačkih europskih zajednica i papinske ustanove **Pax Christi**.

Nadasve treba izdvojiti ekumenski susret u Bazelu 1989. godine. Tada se okupilo 700 delegata iz raznih crkava svijeta i raspravljali su o »pravdi, miru i očuvanju stvorenoga«. Značajno je da je problem »ljudskih prava« bio kao neka sveza svih rasprava. Izišla je i zajednička deklaracija koja je nadišla sve konfesionalne razlike, a kršćanske crkve su pokazale da imaju zajednički stav prema političkim i socijalnim problemima današnjeg svijeta.

Ipak su skupovi u Seulu (1990.) i Canberri (1991.) pokazali svu problematiku i različitosti kršćanskog svijeta, a onaj u Grazu, ²¹ i koliko je ekumensko pitanje danas teško jer su pravoslavni predstavnici optužili zapadne crkve zbog prozelitizma. Na tom skupu nije došlo ni do predviđenih susreta između moskovskog i carigradskog patrijarha, a otkazan je bio i susret s papom.

Ovogodišnji ekumenski susret je zakazan u Strasburgu. ²²

Od pravoslavnih crkava najviše se angažirao carigradski patrijarh Dimitrios I. koji je još 1990. proglasio 1. rujna kao »Dan zaštite prirodnog ambijenta«. Tom prigodom je izdao i poruku u kojoj pravoslavne vjernike poziva na molitvu, na zalaganje, poštovanje i očuvanje stvorenoga, a vlasti je pozvao da nešto konkretnoga učine u tu svrhu. ²³

16 T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Godina Boga Oca kao poziv na dijalog među religijama*, u: »Duh zajedništva«, Uskrs, str. 14.

17 Ekumenski skup u Bazelu je bio od 15. do 21. svibnja 1989. Na njemu su po prvi put sudjelovale sve kršćanske crkve, Katoličku Crkvu je zastupao kard. Carlo M. Martini.

18 Skup u Seulu bio je od 5. do 12. ožujka 1990. Na njemu nije sudjelovala Katolička Crkva, već je bila samo promatrač.

19 Usp. M. MATTÉ (a cura di), *Canberra: Vieni, Spirito Santo, rinnova l'intero creato*, EDB, Bologna 1991.

20 C. NANNI (a cura di), *Pace, giustizia, salvaguardia del creato*, Las, Roma 1998, str. 14.

21 Skup u Grazu je bio od 23. do 29. lipnja 1997.

22 Usp. C. NANNI, *N. dj.*, str. 11-23.

23 Usp. DIMITRIOS I, *La giornata dell' ambiente*, u: »Il Regno-documenti«, 1(1990) 4-5.

4. KATOLIČKA CRKVA I EKOLOŠKI PROBLEM

Ekološka tema iz različitih motiva dolazi u žarište zanimanja suvremenog čovjeka, njegove antropologije, pa tako i teologije. Ekološki problem je dugo bio zapostavljen u teologiji i u crkvenim krugovima. Pravih istraživanja gotovo i nije bilo, a u manualima moralne teologije nema ekoloških traktata. Taj problem ne spominje ni II. vat. sabor. To je u moralci prvi učinio B. Häring. Danas je traktat o ekologiji postao sastavni dio društvenog morala jer je shvaćen kao četvrti odnos čovjeka, tj. prema okolišu i prirodi. Pače, najprije će doći prigovori kršćanstvu da je svojim shvaćanjem svijeta izazvalo ekološku krizu. Pozivajući se jednostrano i isključivo na tekst Post 1, 28 prvi prigovor je došao od Amerikanke Lynn White–a, Jr. već 1966. god., a zatim su uslijedili prigovori njemačkih pisaca i teologa, kao što su Carl Amery, Gehrhard Liedke, Ugo Krolzik i Eugen Drewermann.²⁴ O ekološkom problemu kod nas u crkvenim krugovima prvi su pisali dr. fra Jure Radić i dr. Marijan Biškup.²⁵

Katolička Crkva je o ekološkom problemu prvi put jasno progovorila 1971. godine u Apostolskom pismu Pape Pavla VI. *Octogesima adveniens*: »Nesmotrenim iskorišćivanjem prirode čovjek bi je lako mogao razoriti, te i sam postati žrtvom njezina srozavanja.«²⁶ Papa će istu poruku uputiti i konferenciji u Stockholmu gdje će na poseban način istaknuti da je svijet baština svekolikog čovječanstva a ne samo povlaštenog broja ljudi.²⁷ Kasnije će Ivan Pavao II. u svojim enciklikama *Redemptor hominis*, *Sollicitudo rei socialis* i *Centesimus annus* također svratiti pozornost na uništavanje prirode.

U enciklici *Redemptor hominis*, on veli: »Izgleda kao da čovjek često ne zamjećuje druga značenja svog prirodnog okoliša osim onih koja služe za neposrednu upotrebu i potrošnju. Međutim, Bog je htio da čovjek saobraća s prirodom kao 'gospodar' i 'čuvar', razuman i plemenit, a ne kao bezobrazni korisnik i rušitelj (Post, 1–2) (...) Razvitak suvremene tehnike, odnosno razvitak civilizacije kojom gospodari tehnika, zahtijeva razmjerni razvitak moralnog života i etike. Međutim, izgleda da taj moralni i etički razvitak stalno zaostaje.«²⁸ Papa ovdje ekološku krizu smješta na područje moralne odgovornosti, odnosno samog čovjeka stavlja u odnos prema prirodi koji je odgovoran za njezino stanje. Svjestan da su uzroci ekološke krize vezani uz velika industrijska postrojenja, tehnološka iznašašća i prevelike ekonomske interese, on upozorava na nedovoljnu moralnost tih odnosa, jer upravo je to dovelo do gubitka odgovornosti prema prirodi.

U enciklici *Centesimus annus* papa upozorava: »U korijenu besmislena razaranja prirodnog okoliša počiva antropološka zabluda, na žalost vrlo raširena u naše doba. Čovjek koji otkriva svoju sposobnost da preobražava, i u izvjesnom smislu da stvara

24 O srži njihovih prigovora vidi u: G. B. GUZZETTI – E. GENTILI, *Cristianesimo ed ecologia*, Ancora, Milano 1989, str. 103–111.

25 J. RADIĆ, *Sakralna ekologija znak vremena*, u *Služba Božja* 3–4 (1982) 214–238; M. BIŠKUP, *Spasavanje svijeta: ekološki problemi*, u *Bogoslovska Smotra* 4(1982)583–593.

26 Usp. PAVAO VI., *Octogesima adveniens*, (Apostolsko pismo uzoritom kardinalu Mauriceu Royu, predsjedniku vijeća za laike i papinske komisije 'Pravda i mir', prigodom 80. obljetnice enciklike *Rerum novarum*), u: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, (uredio: Marijan Valković), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991. str. 373.

27 Usp. V. POZAIĆ, *Teološki naglasci na skupu u Rio de Janeiru*, u: *Socijalna ekologija*, Vol. 1, (1992), br. 3. str. 383.

28 IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, u: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, (uredio: Marijan Valković), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 439.

svijet vlastitim radom, zaboravlja da se to odvija uvijek na temelju prvog izvornog dara stvari od Boga. Čovjek misli da može samovoljno raspolagati zemljom podvrgavajući je bez pridržaja svojoj volji kao da ona ne bi imala vlastita oblika i prethodne namjene koju joj je dao Bog.²⁹

Na već spomenutoj konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu u Rio de Janeiru papa je također imao svojeg predstavnika. Voditelj delegacija bio je kardinal Sodano.³⁰ Iznio je stav Crkve koji je izrazito religioznog obilježja, ali je istaknuo usku povezanost između ekološke i moralne krize, sveopću namjenu dobara zemlje i nužnu dužnost solidarnosti u ovom svijetu. Ujedno je pozvao državnike na ispitivanje savjesti prema siromašnim narodima, na prihvaćanje politike razvoja koja bi pomogla siromašnim zemljama, na pravedna rješenja demografskog problema tako da se poštuje ljudsko dostojanstvo i sloboda, kao i moralni poredak stvari.³¹

Nastup je bio prožet idejama iz poruke koju je papa Ivan Pavao II. uputio na svjetski dan mira 1990. godine. Naziv je poruke **Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem**. U njoj Ivan Pavao II. problem okoline stavlja u kontekst promicanja mira među ljudima. Prijetnja čovjekovoj opstojnosti i miru u svijetu jest i iskorištavanje prirode bez odgovornosti prema njoj.³²

Tako se danas postavlja osnovno pitanje: **odakle i kako početi rješavati problem ekologije i čovjekova odnosa prema okolišu?** Je li dovoljan samo ekološki alarm ili uzroke ekološke krize treba tražiti negdje drugdje? Ivan Pavao II. u svojoj poruci ističe da je ekološki problem bitno **moralni problem** i da je povezan s dubokom moralnom krizom suvremenog čovjeka, dok poznati moralist B. Häring veli da je riječ o **ljudskom odnosu**.³³

Danas je Katolička crkva svjesna da treba skrbiti ne samo za čovječanstvo nego za čistoću čitavoga kozmosa jer je uništenje u tijeku.³⁴ Međutim, nije smisao ekologije samo u tome da zaštiti biljke, životinje i čistoću okoliša i atmosfere, nego više u tome da uspostavi **solidarni i ispravan odnos između čovjeka i prirode**. Stoga nam je najprije potrebna **ekologija uma i srca** kako bismo uspjeli svi zajedno kontrolirati svoj nagon agresivnosti i uništavanja i razvijati suradnju i harmoniju sa svojim svijetom. Potrebno nam je razviti osjećaj **istinskoga bratstva** sa svime što nas okružuje: svi imamo isto kozmičko podrijetlo, svi istu svrhu i svi se moramo osjećati bićima koja zajedno putuju prema vječnosti, kako je nekoć sanjao sv. Franjo Asiški.³⁵

Ispravan se odnos može uspostaviti jedino ako dobro promotrimo svoj odnos prema prirodi, uočimo svoje mjesto i pronađemo svoju svrhu života u »kući« (*oikos*) svijeta. To znači da je **onda ekologija znanost koja nas uči kako živjeti u svom odnosu prema okolišu**.

Papa jasno govori o ograničenosti raspoloživih sirovina i o potrebi poštovanja njezina ritma i upozorava da se o tome vodi računa u programiranju razvoja. Sve su

29 IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 37.

30 Usp. V. POZAIĆ, *Teološki naglasci na skupu u Rio de Janeiru*, u: *Socijalna ekologija*, Vol. 1, (1992), br. 3., str. 382.

31 Usp. »Il Regno – documenti«, 13(1992)389.

32 IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA, 22. 12. 1989., str. 13–15. (dalje: *Mir s Bogom ...*)

33 Usp. *Pace con Dio creatore – pace con tutto il creato*; B. HÄRING, *Kristov zakon. Slobodni u Kristu, III*, str. 283.

34 Usp. L. BOFF – N. VAN SI, *N.dj*, str. 14.

35 Usp. *Isto*, str. 23–24.

njegove enciklike, počev od *Redemptor hominis*, pa do *Euangelium vitae*, pune tih upozorenja.

Glavna tvrdnja poruke iz 1990. sastoji se u slijedećem: **zagađivanje je okoline samo jedan od oblika duboke moralne krize današnjeg društva.** »Ekološko pitanje danas ima takve dimenzije da uključuje odgovornost svih. Njezini različiti vidovi zahtijevaju nužnost usklađenih snaga tako da se odrede odgovarajuće dužnosti i zadaci pojedinaца, naroda, država i međunarodne zajednice. To ne samo da ide s pokušajima ostvarenja pravog mira nego te pokušaje potvrđuje i osnažuje... U svijetu postoji red koji treba poštivati, ljudska osoba obdarena mogućnošću slobodnog izbora ima tešku odgovornost da očuva taj red, gledajući i na blagostanje budućih generacija. Ekološka je kriza, ponavljam opet, moralni problem.«³⁶

Tako se čovječanstvu bitno nameće moralna nužnost nove solidarnosti kako bi moglo preispitati svoj način života. Današnji je čovjek previše naklonjen hedonizmu i konzumizmu te ostaje indiferentan na štetu koja iz toga proizlazi. A baš težina ekološke situacije pokazuje koliko je duboka čovjekova moralna kriza. Ako se ne cijeni osoba i ljudski život, onda se ne mogu cijeliti ni drugi ljudi na zemlji. Moderne kreposti života morale bi postati skromnost, umjerenost, samodisciplina i duh žrtve ako čovječanstvo doista ne želi da osjetimo užasne posljedice nebrige pojedinaca.

To znači da je nužno odgajati ljude za ekološku odgovornost, odgovornost prema sebi, prema drugima i prema okolini. Taj odgoj ne može ovisiti samo o osjećajima, dobroj volji, i ne smije biti ideološko ili političko opredjeljenje. »Pravi odgoj za odgovornost uključuje pravo obraćanje načina mišljenja i ponašanja. U tom pogledu crkve i druge religiozne institucije, vladajući i nevladajući organizmi, pače i svi dionici društva, trebaju izvršiti svoju ulogu. Prvi odgojitelj ipak ostaje obitelj u kojoj dijete uči poštivati bližnjega i ljubiti prirodu.«³⁷

Papa nam daje i uzor kojega treba slijediti u životu. To je sv. Franjo Asiški, proglašen zaštitnikom ekologije, koji je najbolji primjer pravog i punog poštovanja integriteta prirode, i to po njegovu stavu **bratstva i siromaštva**: »Priatelj siromaha, obljubljen od Božjih stvorenja, sve ih je pozvao – životinje, biljke, prirodne sile, kao i brata sunce i brata mjeseca – da časte i hvale Gospodina. Asiški nam siromah najbolje svjedoči da se možemo bolje posvetiti promicanju mira sa stvorenim ako smo u miru s Bogom. A mir sa stvorenjima nerastavljiv je od mira među narodima. Želim da nam njegovo nadahnuće pomogne da uvijek sačuvamo živ osjećaj bratstva sa svim dobrim i lijepim stvarima stvorenim od Boga svemogućega, i da nas podsjeća na tešku dužnost da ih poštujemo i pažljivo čuvamo, u sklopu šireg i većeg ljudskog bratstva.«³⁸

Sv. je Franjo uspio pronaći ključ po kojemu se divio svemu stvorenome i ostavio nam poruku kako mu se približiti. Sve stvoreno ima u sebi svoju vrijednost i treba biti u skladu sa stvorenim stvarima, imati srca za sve što živi. »Franjo se u nježnosti približuje stvorenom. U svakom obliku postojanja ovozemaljske stvarnosti Franjo je promatrao djelo nevidljivoga Boga Stvoritelja, svako mu je stvorenje bilo stepenicom više na putu prema Bogu, objava Božjeg veličanstva, izvor hvalospjeva Bogu Ocu. Međutim, svijet za Franju nije jednostavno most do Boga. Svijet je mjesto na kojem slavimo Boga i kuća u kojoj susrećemo Boga.«³⁹

36 *Mir s Bogom*, br. 15.

37 *Isto*, br. 13.

38 *Isto*, br. 16.

39 B. VULETA, *Škola bratimljenja sa stvorenim*, u: *Visovački zbornik*, Visovac 1997, str. 517.

Nažalost, taj iskonski franjevački stav izgubio se tijekom povijesti i u samom Franjevačkom redu, a pogotovo u svijetu.

5. ZAKLJUČAK

Današnji svijet pritišću višestruki problemi među kojima ekološki problem nikako nije najmanji. Slijepi razvoj i tehnički napredak ne smiju više imati glavnu riječ u čovjekovu životu jer mogu dovesti do **globalne katastrofe** svih nas na kugli zemaljskoj. Stoga je, svakako, za pozdraviti širenje svijesti odgovornosti za svijet i vlastito djelovanje u njemu.

Kršćanske crkve su taj problem uočile i dale svoj doprinos upozorivši svijet da je to **moralni problem** našega vremena. Istovremeno Crkve pozivaju sve kršćane i ljude dobre volje da se svi skupa angažiraju u stvaranju boljeg i pravednijeg svijeta.

Ta svijest je nadasve izražena u shvaćanju svijeta i čovjeka u katoličkoj teologiji i nauci njezinih papa. Papa Ivan Pavao II. posebice upozorava na duboku moralnu krizu današnjeg čovjeka iz koje proizlazi i ekološka kriza. Treba promijeniti stavove i način života i poštovati svijet i čovjeka u njoj kao Božji dar. To je iskonski i jedini pravi put što nam ga je najbolje pokazao sv. Franjo Asiški.

Mnogi danas više ne osjećaju ljepotu svijeta i života te se doživljavaju suvišnima i izoliranima, žive na rubovima života, izvarani i izmanipulirani tako da ne vide niti osjećaju ljepotu svijeta i života oko sebe. Za njih je sve neprijateljsko, a ponajviše ljudi. Upravo takvima treba nužno pomoći da iznova otkriju ljepotu svijeta i života i da ponovno počnu voljeti i živjeti zajedno sa svim i svima.

LITERATURA

- Boff, L., Van Si, N. (1995). *Sorella madre terra*. Roma: EL.
- Guzzetti, G. B., Gentili, E. (1989). *Cristianesimo ed ecologia*. Milano: Ancora.
- Håring, B. (1986). *Kristov zakon. Slobodni u Kristu, III*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1991). *Enciklika »Centesimus annus«*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1995). *Enciklika »Evangelium Vitae«*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1989). *Pace con Dio creatore – pace con tutto il creato*, Apostolska pobudnica za dan mira 1990., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa cjelokupnim stvorenjem*, (hrvatski prijevod u: AKSA, 22. 12.).
- Meštrov, M. (1991). *Ekologija, Sadržaj i domet*. U: Pozaić, V. (ur.), *Ekologija – znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*.
- Nanni, C. (1998). (a cura di), *Pace, giustizia, salvaguardia del creato*. Roma: Las.
- O'Mahony, D., OFM. CAP. (1992). *International debt and ecological connections (2)*, (SEDOS Seminar, 5. 11.).
- Panteghini, G. (1992). *Il gemito della creazione. Ecologia e fede cristiana*. Padova: Messaggero.
- Pavao VI., (1991). *Octogesima adveniensi*, (Apostolsko pismo uzoritom kardinalu Mauriceu Royu, predsjedniku vijeća za laike i papinske komisije 'Pravda i mir', prigodom 80. obljetnice enciklike *Rerum novarum*). U: Valković, M. (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Pozaić, V. (1992). *Teološki naglasci na skupu u Rio de Janeiru*. *Socijalna ekologija*, 1(3).
- Vuleta, B. (1997). *Škola bratimljenja sa stvorenim*. U: *Visovački zbornik*. Visovac.

ECOLOGY: A CHALLENGE FOR CHRISTIANITY

Luka Tomašević

Faculty of Catholic Theology, Split

Summary

Contemporary world is under the pressure of multiple problems, among which the environmental problem is certainly not the smallest one. A blind development and technological progress must not be the most important in the human life, because they can lead to a global catastrophe for everyone on the Earth.

Modern theology shows exceptional interest for worldwide environmental issues, so that a new branch of theology has emerged. It can be labelled as ecotheology. Ecotheology tries to explore the ways of how man should live harmoniously in the house of the world.

Christian churches early perceived the environmental problem pointing out at the fact that the environmental problem is actually one of the moral problems of our times. At the same time, Churches invite all Christians and people of good will to engage in building up a better and fairer world.

This consciousness is particularly expressed in the perception of the world and man in Catholic theology and teaching of its popes. Pope John Paul II. points out at the deep moral crisis of the modern man which also results in the environmental crisis. Attitudes and life-style should be transformed, and the world and man should be respected as gifts of God. This is an original and the only just way, as St. Francis of Assisi has shown.

Today many people do not feel the beauty of the world and life, and feel superfluous and isolated, living on the brinks of life, cheated and manipulated. They see their enemies everywhere, especially among their fellow men. It is those people that should be helped to rediscover the beauty of the world and life, so to start loving and living together with everyone.

Key words: alliance, Christ, Christian churches, Christianity, creature, the created, development, ecology, ecotheology, image, man, moral theology, nature, Pope, revelation, society, theology

ÖKOLOGIE: EINE HERAUSFORDERUNG AN DAS CHRISTENTUM

Luka Tomašević

Katholisch-theologische Fakultät, Split

Zusammenfassung

Die heutige Welt leidet unter mehreren Problemen, von denen das Umweltproblem eines der größten ist. Die blinde Fortschrittsgläubigkeit und die technische Entwicklung dürfen nicht mehr im menschlichen Leben ausschlaggebend sein, weil sie zu einer globalen Katastrophe führen können.

Die aktuelle Theologie zeigt sich am Umweltproblem besonders interessiert, so daß sogar eine neue Disziplin entstanden ist, die sich als Ökotheologie bezeichnen läßt. In ihrem Rahmen wird der Versuch unternommen, das Leben des Menschen mit seiner Umwelt in Einklang zu bringen.

Die christlichen Kirchen haben das Umweltproblem früh wahrgenommen und darauf hingewiesen, daß es das moralische Problem unserer Zeit ist. Zugleich fordern die Kirchen alle Christen und Menschen guten Willens dazu auf, sich an der Gestaltung einer besseren und gerechteren Welt zu beteiligen.

Dieses Bewußtsein schlägt sich vor allem in der Art nieder, wie die katholische Theologie und die Päpste in ihren Lehren die Welt und den Menschen auffassen. Papst Johannes Paul II. weist vor allem auf eine tiefe Krise der Moral hin, aus der auch die Umweltkrise hervorgeht. Einstellungen und Lebensweisen müssen geändert, und der Mensch und die Natur als Gottesgaben geehrt werden. Das ist der ursprüngliche und rechte Weg, den uns der hl. Franziskus von Assisi zeigte.

Viele Menschen fühlen nicht mehr die Schönheit der Welt und des Lebens, sie fühlen sich isoliert und leben an den Rändern des Lebens. Sie sehen überall, vor allem aber in den sie umgebenden Menschen, ihre Feinde. Gerade solche Personen bedürfen unserer Hilfe, damit sie die Schönheit der Welt und des Lebens wieder entdecken und wieder anfangen, zu lieben und mit anderen Menschen zu leben.

Grundausrücke: Bild, Bund, Christus, christliche Kirchen, Christentum, Entwicklung, Geschöpf, Geschaffenes, Gesellschaft, Mensch, Moraltheologie, Natur, Offenbarung, Ökologie, Ökotheologie, Papst, Theologie